

Gwyddor data ar frig y don

Philip Jonathan

Prifysgol Caerhirfryn, Adran Fathemateg & Ystadegaeth
Shell Research Ltd., Llundain

Cymdeithas Wyddonol Caerdydd, Tachwedd 2021

Braslun

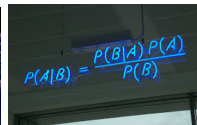
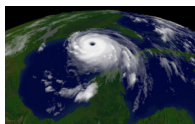
- Cefndir personol
- Paham fod modelu ystadegol yn gymaint o **hwyl?**
- Gair am wyddor data
- **Eithafon morol**

Rhuthun

Godre'r Graig ac Abertawe

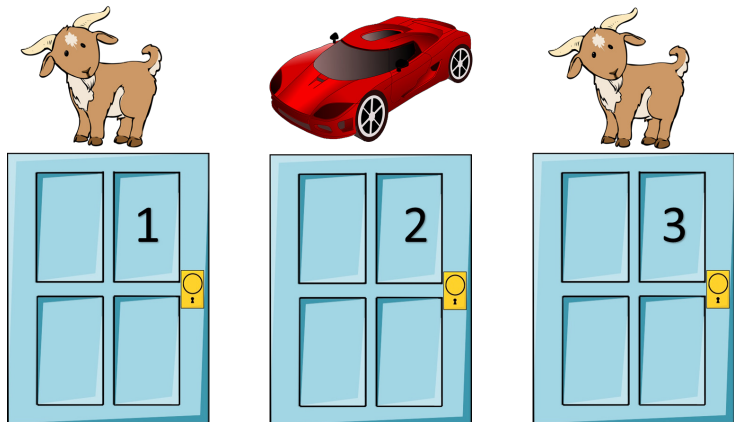

Corwynt Katrina (2005) a theorem Bayes

Shell Centre a Chaerhirfryn

Gafr neu Mazerati?

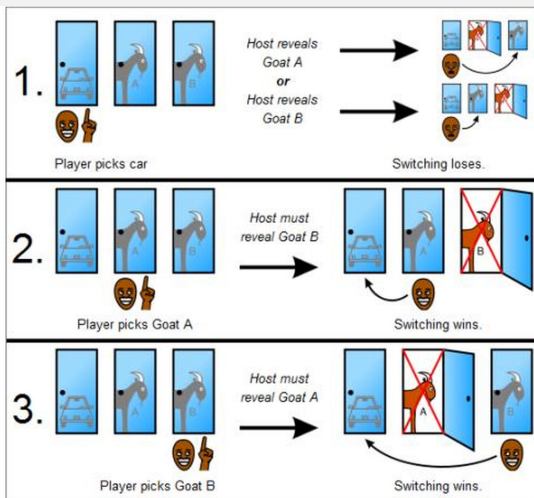

Gafr neu Mazerati?

Dychmygwch ...

- 'Da chi mewn cwis ar y teledu
- Ma' 'da chi ddewis o dri drws
- Tu ôl i un drws mae 'na gar ffansi (rhywbeth **dymunol** iawn!); tu ôl i'r ddau drws arall mae 'na afr (neu rhywbeth ych-a-fi!).
- 'Da chi'n dewis drws, ac yn rhoi rhif y drws i'r boi teledu
- Mae'r boi teledu yn agor un o'r ddau drws **na ddewisoch** sydd â **gafr y tu ôl iddo**
- Mae'r boi teledu'n gofyn **Ydych chi eisiau newid eich dewis?**
- Be' 'da chi'n gwneud? **Ydi e o fantais i chi, i newid eich dewis?**

Gafr neu Mazerati?

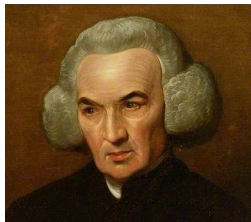

... weithiau, doethach newid meddwl

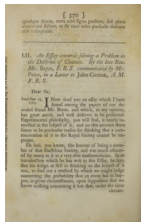
Tebygolrwydd (amodol) a theorem Bayes

$$p(B|D) = \frac{p(D|B) \times p(B)}{p(D)}$$

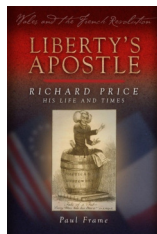
cred ddiweddarach \propto tebygoliaeth y data \times cred gychwynol

Richard Price (Llangeinwyr, 1723 – 1791)

Ei erthygl ar waith Thomas Bayes

Llyfr diweddar amdano

- Rhoi'r debygoliaeth a'r rhag-ddwysedd "fel rhifau" a'u "lluosi"!
- Sail ar gyfer **dysgu ystadegol**

Gwyddor data

Panasea newydd?

- Yn ôl wiki, 4^{ydd} paradeim gwyddoniaeth
- Empirig
- Damcaniaethol
- Cyfrifianol
- “Sail-data” (*data-driven*)

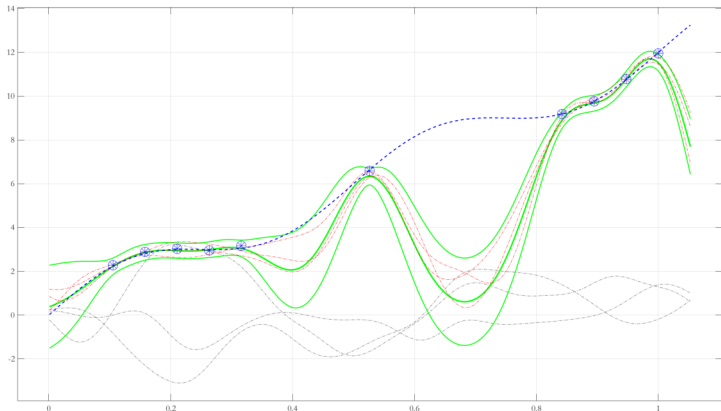
... ond mae'r sylfeini yr un peth ag erioed!

Gwyddor data, rhyngosod ac allosod

Glas = gwir; Gwyrdd = amcangyfrif o gasgliad Bayesaidd

$y = \mathcal{GP}(x|\lambda)$, model proses Gaussaidd â hyper-baramedr λ sydd yn rhy fach

Llwyd = efelychiadau o dan y rhag-fodel; Coch = efelychiadau o dan yr ôl-fodel

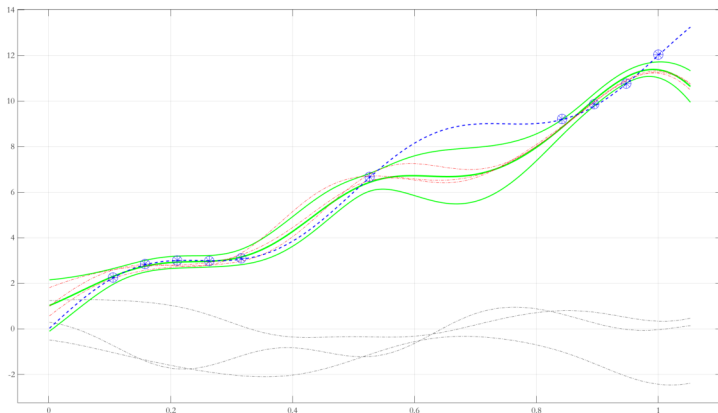
Rhy arw!

Gwyddor data, rhyngosod ac allosod

Glas = gwir; Gwyrdd = amcangyfrif o gasgliad Bayesaidd

$y = \mathcal{GP}(x|\lambda)$, model **proses Gaussaidd** â hyper-baramedr λ **sydd yn rhesymol**

Llwyd = efelychiadau o dan y rhag-fodel; Coch = efelychiadau o dan yr ôl-fodel

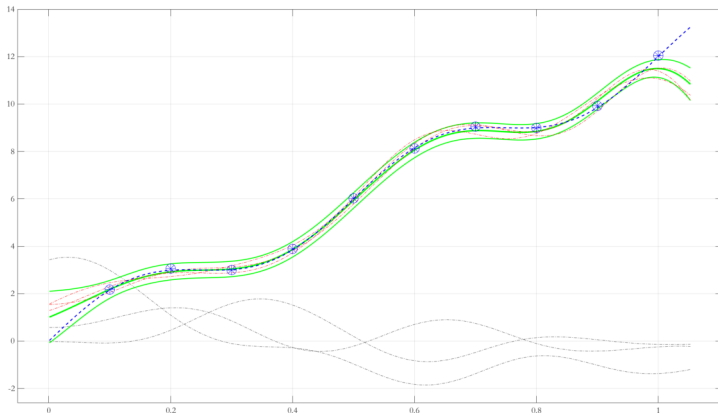
Da!

Gwyddor data, rhyngosod ac allosod

Glas = gwir; Gwyrdd = amcangyfrif o gasgliad Bayesaidd

$y = \mathcal{GP}(x|\lambda)$, model **proses Gaussaidd** â dewisiadau ar gyfer x sydd yn **gofod-lenwi**

Llwyd = efelychiadau o dan y rhag-fodel; Coch = efelychiadau o dan yr ôl-fodel

Gwell!

Gwyddor data

Cymwysiad call

- Iawn os ydym yn sicr ein bod yn “rhyngosod”
- Y broblem yw allosod
- Sut mae asesu rhyngosod ac allosod mewn gofod 1000-ddimensiynol?
- Penu **ffwythiant cnewyllyn** a **hyper-barmedrau** yn ganolog
- Syniadau ystadegol **dylunio arbrawf** yn hanfodol
- Asesu manwl o **ansawdd rhagfynegiadau**

Ond

- Nid yw rheolau mathemateg wedi newid!
- Nid oes gwyddoniaeth newydd yma, tan i ni ddechrau meddwl am **gyfrifo cwantwm**, neu **ddeallusrwydd cyffredinol** artiffisial

Gwyddor data

Am beth mae'r ffÿs a'r ffwdan?

- **Cyd-gyfeiriad meysydd gwahanol**
- **Casglu data** ar raddfa **anhygoel**
- Bron popeth (mae'n ymddangos) "ar-lein" **wedi ei ddigido**
- **Rhwydweithiau** cyd-gysylltiedig, cyflym, byd-eang
- **Gwellianau cyfrifiadurol** (cyflymder, cof, cost, "y cwmwl")
- **Algorithmau slic** i amcangyfrif modelau empirig
- Y **rhyngwyneb** rhwng dyn a chyfrifiadur yn aeddfedu

Felly, yn ymarferol

- Mynediad hawdd i bob data o ddiddordeb o bobman
- Mynediad hawdd i feddalwedd ystadegol safonol hawdd-ei-defnyddio rhad-ac-am-ddim (e.e. R, PYTHON)
- Mynediad hawdd i gyfrifiaduron pwerus

Problem priodi

Dychmygwch

- 'Da chi'n ddyn sengl yn edrych am wraig
- 'Da chi'n mynd i gwrdd â 100 o ferched cymwys **ar hap** dros nifer fawr o flynyddoedd
- Byddwch chi'n hoffi rhai'n well nag eraill, ac yn hoffi un fwyaf oll!
- Mae'n rhaid i chi benderfynu'n **syth** pan 'da chi'n cwrdd â merch, os taw hi **yw'r un**
- 'Da chi ddim eisiau aros am byth i briodi, wrth rheswm!
- Sawl merch dylsech chi gwrdd â nhw cyn penderfynu?
- Cynigion?

Y problem briodas

- Mae'r ateb yn esiampl o **reol stopio optimaidd**, un o gonglfeini maes a elwir yn **ymchwil gweithredol**, a dyma fe ateb
- Dylsech chi aros tan i chi gwrdd â $100/e \approx 37$ o ferched a chofio o'r rheini pa un oedd orau (dywedwn ni taw Carys oedd enw hon)
- Wedyn dylsech chi ddal i gwrdd â merched, a dewis fel gwraig y ferch gyntaf 'da chi'n cwrdd â hi sy'n **well na Carys**
- Fel hyn, mae gyda chi'r tebygolrwydd uchaf o gwrdd â'r gorau o'r 100, a'r tebygolrwydd hwnw yw $1/e \approx 0.37$
- e yw cysonyn Euler, $e = 2.7182818\dots$

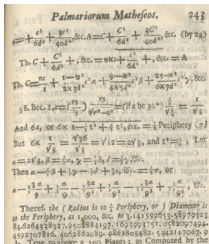
Hafaliad prydferthaf mathemateg

$$e^{i\pi} + 1 = 0$$

William Jones

(Llanfihangel Tre'r Beirdd, 1675 – 1749)

Llyfr William Jones

Robert Recorde

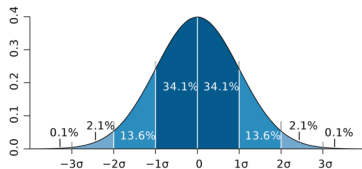
(Dinbych-y-pysgod, 1512–1558)

Dosraniadau'r cyffredin ... a'r anghyffredin

Terfan ganolog \Rightarrow dosraniad Gaussaidd neu "normal"
(Lindeberg-Lévy)

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P}\left[\sqrt{n}\left(\frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n} - \mu\right) \leq z\right] = \Phi(z/\sigma)$$

$$\phi(z/\sigma) = \frac{d\Phi}{dz} = \frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{z^2}{2\sigma^2}\right)$$

Dwysedd Gaussian (o wiki)

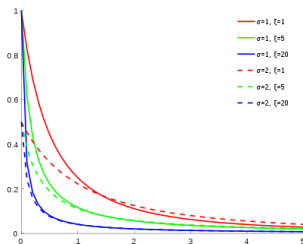
Rhydd ϕ ffurf ar gyfer **tebygoliaeth sampl** mewn casgliad Bayesaidd.

Dosraniadau'r cyffredin ... a'r anghyffredin

Brigau dros trothwy \Rightarrow **dosraniad Pareto cyffredinoledig**
(Pickands-Balkema-De Haan)

$$\lim_{\psi \rightarrow \infty} \mathbb{P}[X \leq z | X > \psi] = \text{GP}(z | \xi, \sigma, \psi)$$

$$\text{GP}(z | \xi, \sigma, \psi) = \left(1 + \frac{\xi}{\sigma}(x - \psi)\right)^{-1/\xi}$$

Dwysedd GP (o wiki)

Rhydd GP **debygoliaeth sampl o eithafon** mewn casgliad Bayesaidd.

Meintioli risg

- System â phriodweddau \mathcal{S} yn creu allbynau Y o fewnbynau X
- Budd $U(Y|\mathcal{S})$ (neu gost, risg) y system yn ddibynol ar Y ac \mathcal{S}
- X yn dibynnu ar gyd-newidynau Θ
- Pob un o Θ, X, Y yn hap-newidyn (aml-ddimensiynol)

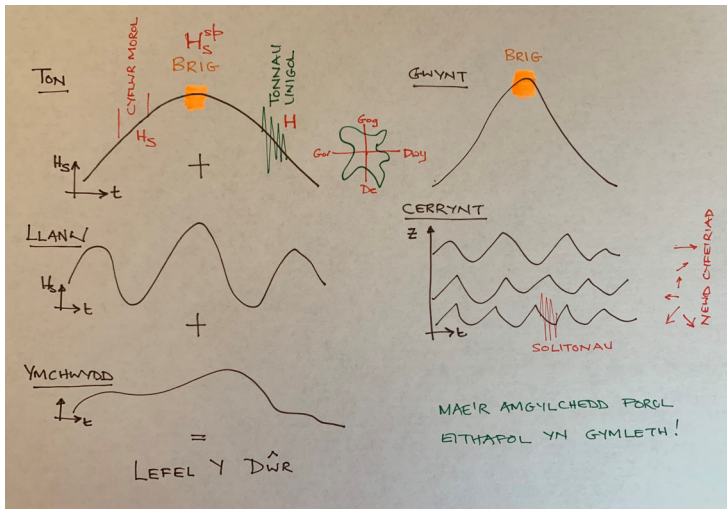
Sut gallwn feintioli budd y system, a newid \mathcal{S} i uchafsymio'r budd?

- Amcangyfrif model $f_{Y|X,\Theta}$ am ddwysedd yr allbwn
- Amcangyfrif model $f_{X|\Theta}$ am ddwysedd y mewnbwn
- Amcangyfrif model f_{Θ} am ddwysedd y cyd-newidynau

$$\mathbb{E}[U|\mathcal{S}] = \int_y \int_x \int_{\theta} U(y|\mathcal{S}) f_{Y|X,\Theta}(y|x, \theta) f_{X|\Theta}(x|\theta) f_{\Theta}(\theta) d\theta dx dy$$

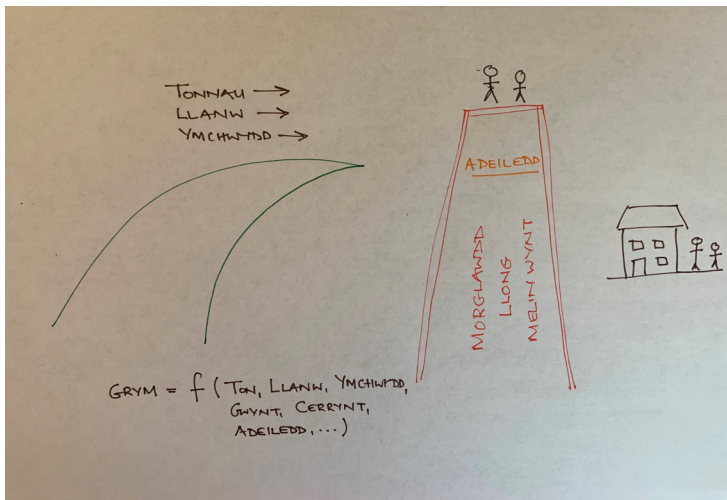
⇒ Gallwn newid \mathcal{S} i uchafsymio'r budd!

Yr amgylchedd forol eithafol

... mae'n gymleth

Yr amgylchedd forol eithafol

... mae'n gymleth iawn

Dibynadwyedd adeileddau morol ac arfordirol

- **Dibynadwyedd**: beth yw'r tebygolrwydd y bydd adeiledd morol cryfder S yn methu mewn N mlynedd?

$$\int_L \int_H I(L > S) f(L|H) f_N(H) dH dL$$

- Creir llwyth L gan **donnau**, gwyntoedd a cheryntau
- H yw uchder y don
- **Bwriad**: amcangyfrif dosbarthiad hir-dymor H

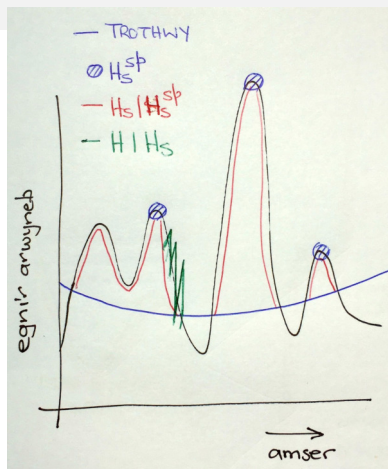
Storm Ophelia (2017)

Cormorant Alpha

Model hierarchaidd

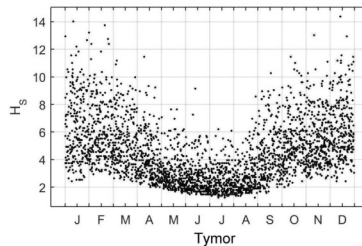
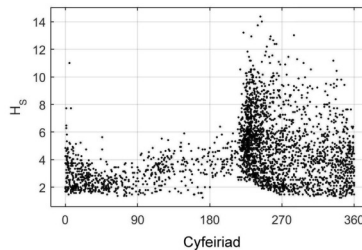
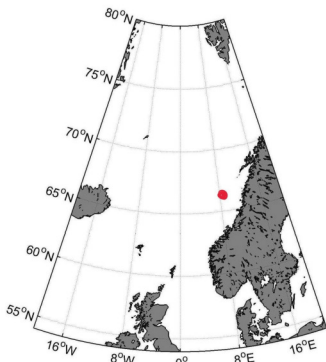
- Mae angen $f(H)$ hir-dymor
- Ond rhaid modelu H, H_S a H_S^{sp}
- H : uchder ton unigol cafn-brig
- H_S : egni'r arwyneb dros awr
- H_S^{sp} : egni brig y storom
- $H|H_S$: H byr-tymor
- $H_S|H_S^{sp}$: esblygiad y storom
- H_S^{sp} : egni brig **hir-dymor**

Storm forol yn syml

- Cyd-ddosbarthiad: $f(H, H_S, H_S^{sp}) = f(H|H_S)f(H_S|H_S^{sp})f(H_S^{sp})$
- Yn ymylol: $f(H) = \int_{H_S} \int_{H_S^{sp}} f(H|H_S)f(H_S|H_S^{sp})f(H_S^{sp}) dH_S dH_S^{sp}$

Cymhwysiad Môr Y Gogledd: y data

Digwyddiadau H_s o Fôr Y Gogledd gyda chyfeiriad a thymor

Modelu eithafon

- Damcaniaeth asymptotig brigau dros drothwy

- Dosbarthiad Pareto cyffredinoledig (**GP**)

$$f_{X|X>\psi}(x|\psi) = \frac{1}{\sigma} \left(1 + \frac{\xi}{\sigma}(x - \psi)\right)_+^{1/\xi - 1}, \quad x, \psi, \xi \in \mathbb{R}, \sigma \in \mathbb{R}^{>0}$$

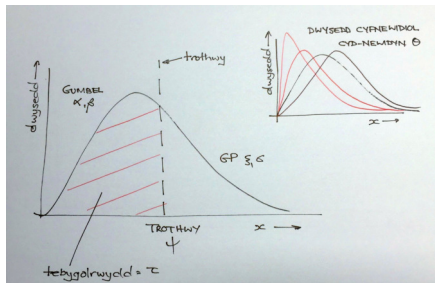
- e.e. $X = H_S^{sp}$

- Casgliad **Bayesaidd**

- Effeithiau cyd-newidynau

- $\eta \in \{\psi, \sigma, \xi\}$, $\eta \equiv \eta(\theta_1, \theta_2, \dots)$

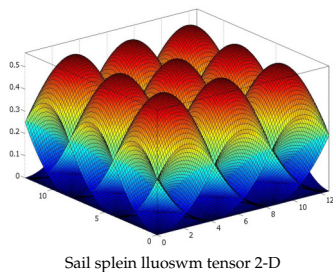
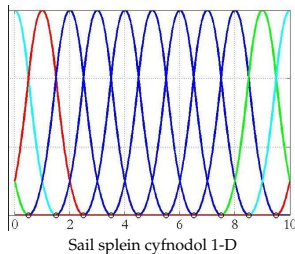
- e.e. $\theta =$ cyfeiriad y storom, tymor, dyfnder, cyrch

Dwysedd Gumbel blaendor-GP

Cynrychioliad sail amharametricig

- Modd **hyblyg** i ddisgrifio amrywiad $\eta \in \{\psi, \sigma, \xi\} \hat{a} \theta_1, \theta_2, \dots$
- Seiliau **splein**
 $\eta = \mathbf{B}\beta_\eta$ aml-ddimensiynol
 $\mathbf{B} = \mathbf{B}_{\theta_1} \otimes \mathbf{B}_{\theta_2} \otimes \dots$
- Seiliau **Voronoi** / **brithwaith**
- Cosbi **garwedd** $\lambda_\eta \beta'_\eta \mathbf{P} \beta_\eta \hat{a}$ matrices cosb \mathbf{P} a chyfeirnod λ_η

Casgliad Bayesaidd

Bwriad: dysgu am $\beta_\eta, \lambda_\eta, \eta \in \{\psi, \sigma, \xi\}$
Yn syml, ar gyfer paramedrau ζ :

- Penu **rhag-ddwysedd**

$$f(\zeta) \propto \exp(-\lambda_\eta \beta_\eta' \mathbf{P} \beta_\eta)$$

- Theorem Bayes / MCMC:

$$f(\zeta|X) \propto f(X|\zeta)f(\zeta)$$

- Samplu amodol **iterus**:

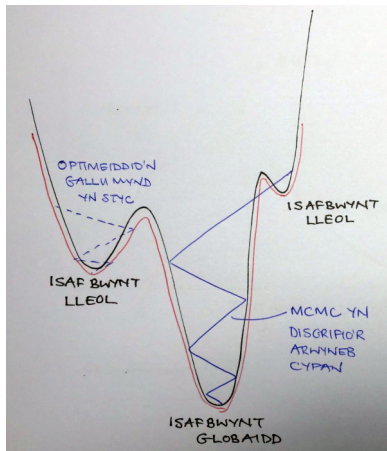
$$f(\zeta_1|X, \zeta_2) \propto f(X|\zeta_1, \zeta_2)f(\zeta_2)$$

$$f(\zeta_2|X, \zeta_1) \propto f(X|\zeta_1, \zeta_2)f(\zeta_1)$$

Metropolis-Hastings
mMALA

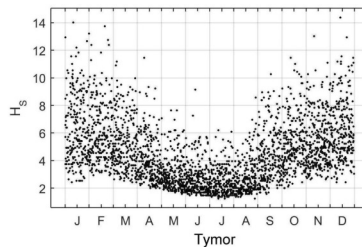
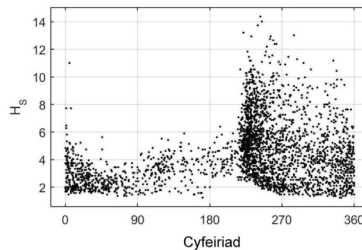
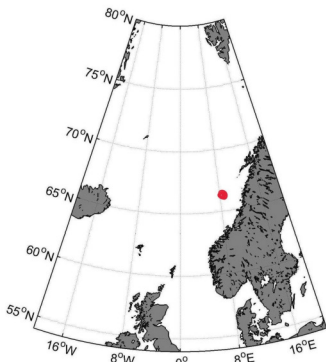
- Amcangyfrif **ôl-ddwysedd**

$$f(\zeta|X)$$

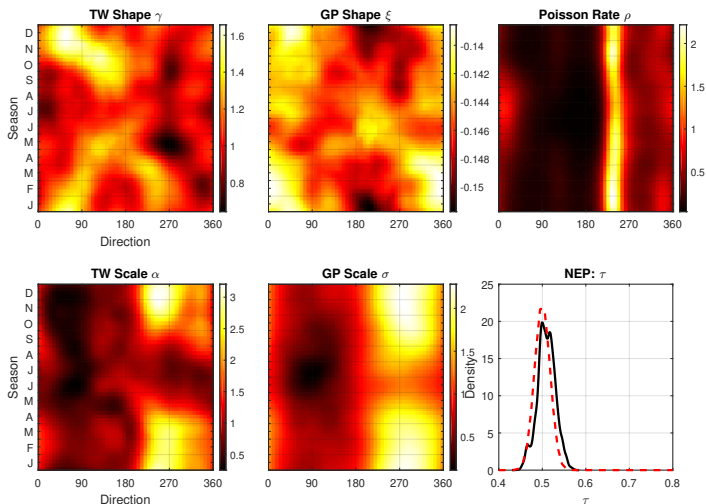
Casgliad Bayesaidd yn syml

Cymhwysiad Môr Y Gogledd: y data

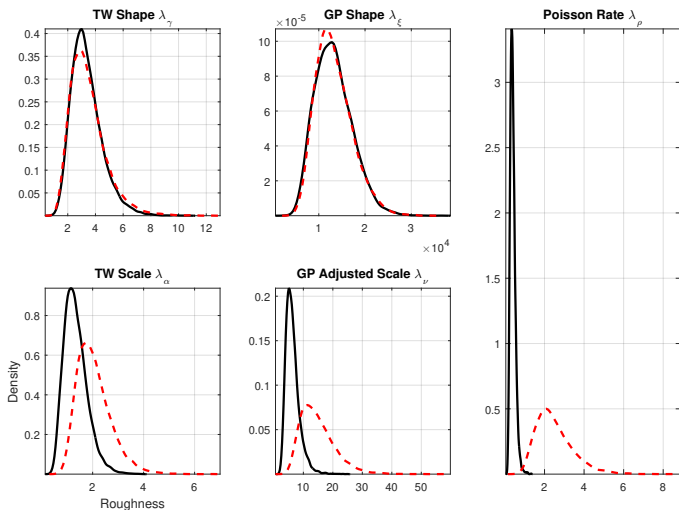
Digwyddiadau H_s o Fôr Y Gogledd gyda chyfeiriad a thymor

Amcangyfrifon paramedrau

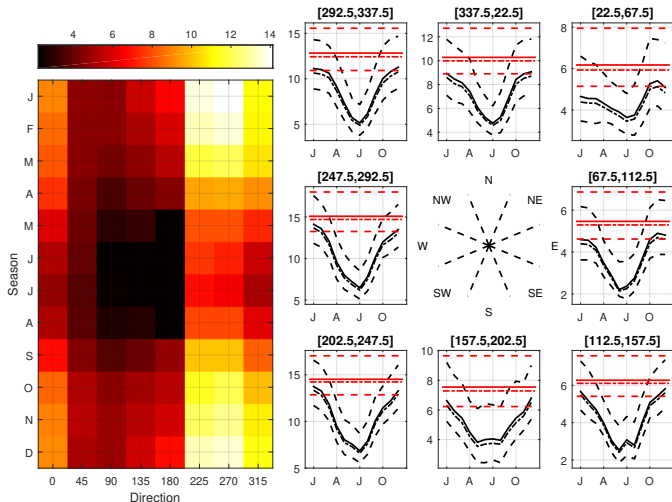
Ôl-ganolrifau ξ a σ (yn y golofn ganol) ar gyfer model H_S^{sp}

Amcangyfrifon cyfeirnodau garwedd

Dwyseddau cyfeirnodau cosb ξ a σ (yn y golofn ganol) ar gyfer model H_S^{sp} ; Randell et al. 2016

Gwerth mwyaf N -mlynedd

Ôl-ganolrifau gwerth mwyaf 100-mlynedd H_G^{sp} â chyfeiriad a thymor (y chwith); amrywiad misol â chyfeiriad (y dde)

Estyniadau a chymwysiadau pellach

Eithafon **aml-newidynol**

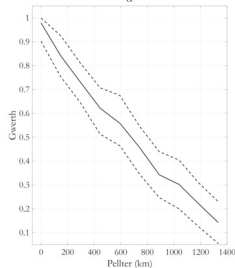
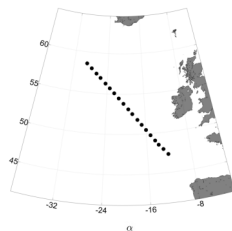
- e.e. cyd-ddosbarthiad tonnau, gwyntoedd a cheryntau

Eithafon **gofodol-amserol**

- e.e. $H_S(r_1, r_2, \dots) | \{H_S(r_0) > \psi\}$

Goblygiadau amgylcheddol

- gwell asesiad o ddibynadwyedd

Dibyniaeth eithafol ofodol H_S o ddata lloerenau JASON, damcaniaeth eithafon gofodol amodol

Diolch yn fawr 😊
(www.lancs.ac.uk/~jonathan)